

تأثیر برنامه "پی. ال. یو." در تغییر نگرش دختران پایه اول راهنمایی نسبت به دانش آموزان استثنایی

عاطفه غیاث فخری^{*}، دکتر محسن شکوهی یکتا^{**}

چکیده

۱۲۳ دانش آموز دختر که به طور تصادفی از دو مدرسه راهنمایی انتخاب شده بودند در دو گروه آزمایش و گواه جای داده شدند و به پرسشنامه‌های نگرش سنج پاسخ دادند. پرسشنامه دارای سه بخش بود. بخش نخست دارای ۲۰ پرسش بود که نگرش کلی و دو عامل جامعه طلبی و موقعیت تحصیلی را می‌سنجید. بخش دوم شامل ۳۱ ویژگی (مثبت، منفی و حساس) بود و از آزمودنی‌ها پرسیده شد برای توصیف یک دانش آموز استثنایی کدام ویژگی را به کار می‌برند. بخش سوم دارای پرسشهایی درباره تجربه‌های پیشین آزمودنی‌ها با دانش آموزان استثنایی بود. پس از پاسخگویی به پرسشنامه، برنامه آموزشی در هشت جلسه برای گروه آزمایش اجرا شد. سپس هر دو گروه دوباره به پرسشنامه‌های نگرش سنج پاسخ دادند. داده‌ها با استفاده از روش آماری تحلیل واریانس چند عاملی با اندازه‌گیریهای مکرر تجزیه و تحلیل گردید. نتایج نشان داد که در پس آزمون دانش آموزان گروه آزمایش نسبت به گروه گواه ویژگیهای مثبت بیشتری را برای توصیف دانش آموزان استثنایی به کار برده‌اند، ولی در سایر خرده مقیاسها تفاوت معنی داری دیده نشد. نتایج کیفی نشان داد که دانش آموزان در این دوره با دانش آموزان استثنایی آشنا شدند و آشنایی بیشتر باعث شد که احساس بهتری نسبت به دانش آموزان استثنایی داشته باشند و در آینده برای سازگاری با آنها تلاش کنند.

کلید واژه: پی. ال. یو.، دانش آموزان، نگرش، کودکان استثنایی، تهران

نگرشهای منفی مردم می‌تواند زندگی روزانه افراد ناتوان را تحت تأثیر قرار دهد. اگر چه امروزه در بسیاری از جوامع دیدگاه روشن بینانه‌تری نسبت به این افراد پیدا شده، با این وجود هنوز نگرشهای قالبی تحقیرکننده نسبت به آنان وجود دارد، در حالی که در برخی از کشورها افراد ناتوان به عنوان یک شهروند از حمایت کامل، حقوق

* کارشناس ارشد روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی (کلیه مکاتبات می‌تواند با نویسنده دوم انجام شود).

** استادیار دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تهران، تهران، خیابان جلال آل احمد، روبروی کوی نصر، کد پستی: ۶۲۵۶-۱۲۱۵۵.

و امتیازهای قانونی برخوردارند ولی پذیرش اجتماعی این افراد در درون جامعه هنوز به سطح مطلوب نرسیده است. از زمانی که جنبش یکسان سازی آموزش دانش آموزان استثنایی در مدارس عادی آغاز شده، اهمیت تغییر نگرش دانش آموزان عادی نسبت به دانش آموزان استثنایی رنگ تازه‌ای به خود گرفته است. برخی پژوهشها نشان داده‌اند که تماس با دانش آموزان عقب مانده ذهنی موجب کاهش محبوبیت آنها نزد دانش آموزان عادی می‌شود (گاتلیب^(۱) و بادوف^(۲)، ۱۹۷۳؛ گاتلیب و دیویس، ۱۹۷۴؛ گاتلیب و همکاران، ۱۹۷۴؛ به نقل از جونز^(۳)، ۱۹۸۴). دانش آموزان استثنایی در بازیهای گروهی کمتر به عنوان "یار" انتخاب می‌شوند (گارت^(۴) و کرامپ^(۵)، ۱۹۸۰). همچنین افراد عادی در برخورد با توان خواهان جسمی - حرکتی احساس ناراحتی می‌کنند (کامر^(۶) و پیلیاوین^(۷)، ۱۹۷۲). به دنبال این بررسیها، پژوهشهایی نیز انجام شد که تأثیر مداخله‌های آموزشی را بر تغییر نگرش دانش آموزان عادی نسبت به دانش آموزان استثنایی بررسی می‌کرد.

دونالدسون^(۸) (۱۹۸۰) در بازنگری این پژوهشها گزارش کرد که در ۱۴ بررسی از ۲۴ بررسی انجام شده، موفق به تغییر نگرش شدند، در ۶ بررسی تغییر نگرشی گزارش نگردید و در ۴ بررسی نگرش منفی ایجاد گردید. وی همچنین گزارش کرد که در این بررسیها شش شیوه تغییر نگرش به کار رفته است که بیشتر آنها به شیوه تماس مستقیم یا غیر مستقیم (نمایش فیلم) بوده است.

در برخی از پژوهشهای انجام شده در دهه هشتاد، از فیلم‌های آموزشی برای تغییر نگرش دانش آموزان عادی و استثنایی استفاده کردند (سیپراشتاین^(۹) و همکاران، ۱۹۸۸؛ و سیپراشتاین و بک^(۱۰)، ۱۹۸۵). برخی دیگر از این بررسیها از بازی گروهی برای تأثیر گذاری بر نگرش دانش آموزان عادی سود جستند که مدت زمان تعامل دو گروه از یک جلسه تا چندین هفته متغیر بود (ریندرز^(۱۱) و همکاران، ۱۹۸۰؛ اسپوسیتو^(۱۲) و پیچ^(۱۳)، ۱۹۸۳؛

اکتون^(۱۴) و زارباتانی^(۱۵)، ۱۹۸۸). در برخی از بررسیها از برنامه‌های آموزشی یک جلسه‌ای (مک‌کونکی^(۱۶) و همکاران، ۱۹۸۳) و چند جلسه‌ای (فنریک^(۱۷) و پیترسون^(۱۸)، ۱۹۸۴؛ دونالدسون، هلمستتر^(۱۹) و دونالدسون، ۱۹۹۴؛ گش^(۲۰)، ۱۹۹۵؛ گش، ۱۹۹۶) برای تغییر نگرش دانش آموزان عادی نسبت به دانش آموزان توان خواه جسمی و ذهنی استفاده کرده بودند و نتایج همه بررسیها نشان دهنده تغییر نگرش مثبت در دانش آموزان عادی بوده است.

پژوهش حاضر بر آن است تا تأثیر برنامه آموزشی "پی. ال. یو."^(۲۱) (افرادی نظیر ما) را در تغییر نگرش دانش آموزان عادی نسبت به دانش آموزان استثنایی ارزیابی کند. به بیان دیگر در این پژوهش فرضیه اصلی آن بوده است که آموزش برنامه "پی. ال. یو." نگرش دانش آموزان عادی را نسبت به دانش آموزان استثنایی در جهت مثبت تغییر می‌دهد.

روش

آزمودنیهای پژوهش را ۱۲۳ دانش آموز دختر پایه اول راهنمایی از دو مدرسه منطقه ۱۱ و ۶ آموزش و پرورش شهر تهران تشکیل داده‌اند. در هر مدرسه دو کلاس اول راهنمایی به طور تصادفی در گروههای آزمایشی و گواه قرار گرفتند.

برنامه آموزشی "پی. ال. یو." درباره آگاهی از معلولیت‌هاست که برای دانش آموزان عادی در کلاسهای

1-Gottlieb	2-Budoff
3-Jones	4-Garrett
5-Crump	6-Comer
7-Piliavin	8-Donaldson
9-Siperstein	10-Bak
11-Rynders	12-Esposito
13-Peach	14-Acton
15-Zarbatany	16-McConkey
17-Fenrick	18-Peterson
19-Helmstetter	20-Gash
21-PLU(People Like Us)	

اول، چهارم، هفتم و دهم در ایالت مونتانا در آمریکا تهیه شده است. شناخت تفاوت‌های افراد استثنایی با افراد عادی، تجربه برخی از ابعاد زندگی آنها، تجربه یادگیری مشارکتی، و سازگاری با تفاوت‌ها از جمله اهداف مهم این برنامه بوده و مجموعاً در ۶۱ طرح درس تدوین شده است. در بررسی حاضر از مجموع ۱۵ طرح درس مربوط به کلاس هفتم، ۸ طرح درس که اجرای آن ممکن به نظر می‌رسید، به کار رفته است. درس‌های هر جلسه به اختصار عبارت بودند از:

جلسه اول - معرفی مفهوم سازگاری به عنوان تغییرات منطقی که ما برای جبران مهارت‌ها و تواناییهایی که از آنها بهره نداریم به کار می‌بریم. سپس به تعریف داستان مدرسه حیوانات که در آن حیوانات با تواناییهای گوناگون مجبور بودند در فعالیت‌های مشترک آموزش ببینند پرداخته می‌شد. در پایان پرسشنامه ارزیابی نظرات شخصی درباره افراد استثنایی بوسیله آزمودنی‌ها تکمیل می‌شود.

جلسه دوم - سازگار شدن: در این جلسه در یک بازی مشارکتی و رقابتی دانش آموزان یاد می‌گیرند که چگونه به نقاط ضعف و قوت هم توجه کنند تا بتوانند با مشارکت درون گروهی با گروه‌های دیگر رقابت کنند و پیروز شوند. سپس داستانی درباره یک دختر استثنایی (با اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی) که به یاری دوستانش در یک برنامه نمایشی شرکت می‌کند خوانده می‌شود و سپس بحث و گفتگو درباره آنچه در این جلسه یاد گرفته شده است، صورت می‌پذیرد.

جلسه سوم - آشنایی با معلولیت‌ها: در این جلسه درباره معلولیت‌هایی چون اختلال نارسایی توجه، در خود ماندگی، فلج مغزی، صرع، نارساخوانی و ناتوانیهای یادگیری، عقب ماندگی ذهنی، و مانند آن توضیحاتی داده می‌شود.

جلسه چهارم - تجربه محدودیت‌ها: در این جلسه با ایجاد موقعیت‌هایی مانند پوشاندن چشم‌ها، حرف زدن بدون صدا، یک امتحان درسی بسیار دشوار و کارکردن با دست‌ها در حالی که دست‌ها درون جوراب است، امکان

تجربه برخی از معلولیت‌ها فراهم می‌شود. در پایان این نشست بحث و گفتگو انجام می‌پذیرد.

جلسه پنجم - درباره آداب معاشرت، شیوه‌های برخورد مناسب و رفتارهای مؤدبانه با دانش آموزان استثنایی گفتگو می‌شود. برای نمونه در کمک به دانش آموزان استثنایی پیشقدم شوید ولی اجازه دهید آنها به شما بگویند چگونه کمک کنید.

جلسه ششم - در این جلسه دانش آموزان با یک مهمان نابینا آشنایی شوند و پرسش‌هایی را که در ذهن دارند از او می‌پرسند. جلسه هفتم - درباره احترام گذاشتن به دیگران گفتگو می‌شود. در این جلسه به دانش آموزان سناریوهایی داده می‌شود و آنها به طور گروهی برای نشان دادن رفتار مناسب و همراه با احترام با افراد استثنایی نقش خود را ایفا می‌کنند. یکی از سناریوها از این قرار است: با هانیه و دوست ناشنوای او در خیابان روبرو می‌شوید. با هانیه درباره امتحان ریاضی که هر دوی شما داده‌اید گفتگویی داشته باشید.

جلسه هشتم - در این جلسه پرسشنامه نظرات شخصی جلسه اول درباره به دانش آموزان بازگردانده می‌شود که در صورت تمایل نظر خود را درباره آن تغییر دهند. پس از آن درباره آنچه در این مدت یاد گرفته شده بحث و گفتگو می‌گردد.

ابزار پژوهش به کار برده شده در این بررسی، پرسشنامه نگرش سنجی است که توسط گش (۱۹۹۳) تهیه و توسط پژوهشگران به فارسی برگردانده شد. این ابزار دارای سه بخش است. بخش نخست دارای ۲۰ پرسش است. از دانش آموزان خواسته می‌شود، فرض کنند روزی یک دانش آموز استثنایی به عنوان دانش‌آموزی جدید به کلاس آنها می‌آید و سپس به پرسش‌هایی که در مورد او شده پاسخ دهند. پرسش‌هایی مانند: آیا در نخستین روز که او را می‌بینی به او لبخند می‌زنی؟ در بخش دوم آزمون، ۳۱ ویژگی (مثبت، منفی و حساب) آورده شده و از آزمودنی‌ها خواسته می‌شود که دور هر یک از ویژگی‌هایی که

آنها برای توصیف یک دانش آموز استثنایی به کار می‌برند خط بکشند. ویژگی مثبت، منفی و حساس نشان دهنده نگرش مثبت، منفی و ترحم آمیز است. بخش سوم دارای پرسشهایی درباره تجربه‌های پیشین دانش آموزان با دانش آموزان استثنایی است. پرسشهایی مانند: آیا در مدرسه شما دانش آموز استثنایی وجود دارد؟

ضریب همسانی درونی بخش‌های گوناگون آزمون نگرش سنج در بررسیهای گش عبارتند از: بخش اول ($a=0/72$)، بخش دوم: صفات مثبت ($a=0/74$)، صفات منفی ($a=0/84$) و صفات حساس ($a=0/58$). در ضمن در بررسی حاضر ضریب همسانی درونی بدست آمده بر اساس پیش آزمون بدین قرار است: بخش اول ($a=0/74$)، بخش دوم - صفات مثبت ($a=0/60$)، صفات منفی ($a=0/89$) و صفات حساس ($a=0/62$).

نخست یک پیش پژوهش بر روی ۱۰ نفر آزمودنی انجام شد. در این مرحله پس از اجرای پرسشنامه ترجمه شده و همچنین اجرای برنامه "پی. ال. یو." اصلاحات اندکی در آنها صورت گرفت.

سپس در یک روز معین در هر دو گروه پیش آزمون

اجرا شد. شیوه اجرا بدین ترتیب بود که نخست از دانش آموزان خواسته شد تا در پاسخ به این پرسش هر چه می‌دانند بنویسند: "دانش آموزان استثنایی چه کسانی هستند؟" پس از گردآوری پاسخ‌ها، برای مطمئن شدن از درک و شناخت گروههای استثنایی به زبان ساده درباره دانش آموزان استثنایی توضیحاتی داده شد. سپس پرسشنامه نگرش سنج توزیع گردید. در روز پس از اجرای پیش آزمون، برنامه آموزشی در گروه آزمایش در ۸ جلسه ۱۰۰ دقیقه‌ای در طول دو هفته اجرا شد. دو روز پس از پایان آموزش نیز هر دو گروه دوباره به پرسشنامه نگرش سنج پاسخ دادند.

یافته‌ها

برای بررسی یافته‌ها نخست هر یک از پرسشنامه‌ها جداگانه نمره گذاری شدند. سپس نمره‌های بدست آمده از پیش آزمون و پس آزمون در گروه آزمایش و گواه از طریق روش تحلیل واریانس چند متغیری با اندازه‌گیریهای مکرر مورد تحلیل قرار گرفت. میانگین و انحراف معیار نمره‌های پیش آزمون و پس آزمون در جداول ۱ و ۲ ارائه شده است.

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار پیش آزمون و پس آزمون در گروه آزمایش

مراحل پژوهش	تعداد	پیش آزمون		پس آزمون	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
پیش آزمون	۶۰	۳۶/۰۶	۶/۴۸	۱/۶	۱/۵۶
پس آزمون	۶۰	۳۷	۷/۳۹	۲/۲۵	۱/۷۹

جدول ۲- میانگین و انحراف معیار پیش آزمون و پس آزمون در گروه گواه

مراحل پژوهش	تعداد	پیش آزمون		پس آزمون	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
پیش آزمون	۶۳	۳۶/۱۴	۶/۲۸	۲/۱۳	۱/۶۸
پس آزمون	۶۳	۳۷/۰۶	۶/۷۷	۱/۸۷	۱/۶۹

تحلیل داده‌ها نشان داد که آموزش برنامه "پی. ال. یو." در نگرش کلی آزمودنی‌ها نسبت به دانش آموزان استثنایی و همچنین نگرش آنها در زمینه عامل جامعه‌طلبی و موقعیت تحصیلی دانش آموزان استثنایی تأثیر نداشته است. با این حال آموزش این برنامه شمار ویژگیهای مثبتی را که آزمودنی‌ها برای توصیف دانش آموزان استثنایی به کار برده‌اند افزایش داده است. جدول ۳ نشان می‌دهد که اثر تعاملی گروه و تکرار آزمون معنی دار است ($P < 0/005$). برای گروه گواه و آزمایش به طور جداگانه آزمون ۱ اجرا شد تا روشن شود که میان نمره‌های پیش آزمون و پس آزمون کدامیک از دو گروه تفاوت معنی دار وجود دارد. نتایج آزمون ۱

نشان داد که تفاوت پیش آزمون و پس آزمون تنها در گروه آزمایش معنی دار است (جدول ۴ و ۵). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که برنامه آموزشی بر روی آزمودنیهای گروه آزمایش تأثیر داشته و آنها برای توصیف دانش‌آموزان استثنایی (پس از اجرای برنامه آموزشی) ویژگیهای مثبت بیشتری را به کار برده‌اند. در ضمن تفاوت معنی‌داری برای ویژگیهای منفی و ویژگیهای خنثی در مقایسه نمره‌های پیش آزمون و پس آزمون در هیچ یک از دو گروه دیده نشد.

بحث دریافته‌ها

پژوهش حاضر در پی آن بوده است تا با بهره‌گیری از

جدول ۳- نتایج تحلیل واریانس برای اندازه‌گیریهای مکرر در مورد پس آزمون صفات مثبت

منبع تغییرات	مجموع مجلدورات	درجات آزادی	میانگین مجلدورات	F	سطح معنی‌داری
بین آزمودنیها					
درون گروه بباقیمانده	۵۰۲/۸۳	۱۲۱	۴/۱۶		
گروه A	۰/۳۵	۱	۰/۳۵	۰/۰۸	N.S.
درون آزمودنیها					
درون گروه - باقیمانده	۱۸۴/۷۹	۱۲۱	۱/۲۳		
تکرار (B)	۲/۴۱	۱	۲/۴۱	۱/۵۸	N.S.
AxB	۱۲/۵۶	۱	۱۲/۵۶	۸/۲۲	۰/۰۰۵

Andoosteh
Va
Rafar
فصلنامه روانشناسی
۶۶

جدول ۴- فراوانی، میانگین، انحراف معیار و نمره ۱ ویژگیهای مثبت برای گروه آزمایشی

متغیرها	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	نمره ۱	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
پیش آزمون	۲/۲۵	۱/۷۹۱				
پس آزمون	۶۰	۱/۵۷۵	۳/۰۶	۵۹	۰/۰۱	

جدول ۵- فراوانی، میانگین، انحراف معیار و نمره ۱ آزمودنیهای گروه گواه در مرحله پیش آزمون و پس آزمون

متغیرها	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	نمره ۱	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
پیش آزمون	۱/۸۷۳۰	۱/۶۹۰				
پس آزمون	۶۳	۱/۶۸۰	-۱/۱۰	۶۲		N.S.

برنامه آموزشی "پی. ال. یو."، نگرش دانش آموزان عادی را نسبت به افراد استثنایی در جهت مثبت تغییر دهد. پژوهشهای چندی در این زمینه بر روی گروههای دانش آموزی انجام شده است. برای نمونه دونالدسون (۱۹۹۴) با یک برنامه مداخله‌ای چهار روزه وسترولت^(۱)، مک‌کینی^(۲) (۱۹۸۰) با نمایش فیلم ۱۳ دقیقه‌ای و همچنین گش (۱۹۹۵) در طول یک برنامه مداخله‌ای ۴ جلسه‌ای توانسته بودند در نگرش دانش آموزان عادی نسبت به افراد استثنایی تغییر مثبت ایجاد کنند.

در بررسی حاضر پیش بینی می‌شد که نگرش دانش آموزان در بخش نخست آزمون نمره‌های بالاتری داشته و در بخش دوم برای توصیف دانش آموزان استثنایی، صفات مثبت بیشتر، صفات منفی کمتر و صفات حساس (که نشان دهنده احساسات ترحم آمیز است) کمتر به کار رود. تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که تفاوت معنی داری میان نمره‌های پیش آزمون و پس آزمون در بخش نخست وجود ندارد. با این حال در بخش دوم دانش آموزان ویژگیهای مثبت بیشتری را در توصیف دانش آموزان استثنایی به کار بردند. ولی در مورد ویژگیهای منفی و حساس تفاوت معنی داری دیده نشد. با توجه به کارایی برنامه‌های کوتاه مدت در تغییر نگرش دانش آموزان در پژوهشهای انجام شده به نظر می‌رسید که برنامه آموزشی "پی. ال. یو." که برنامه نسبتاً گسترده‌ای است توانایی چنین تغییری را طی هشت جلسه داشته باشد. اما موضوعی که در طول اجرای برنامه آموزشی جلب نظر می‌کرد عدم آشنایی دانش آموزان عادی ایرانی با مشکلات دانش آموزان استثنایی و تعامل با آنها بود. در طول برنامه‌ها دیده می‌شد که آزمودنی‌ها بیشتر به تنوع برنامه، بازیها و ایفای نقش جذب می‌شدند تا به درک دانش آموزان استثنایی.

به نظر می‌رسد که اگر دانش آموزان عادی ایرانی با دانش آموزان استثنایی در مدرسه تعامل داشته باشند، شناخت روشن‌تر و منسجم‌تری نسبت به آنان پیدا

خواهند کرد.

تعامل آزمودنی‌ها با دانش آموزان استثنایی و شناخت نسبت به آنها، بحث و گفتگوها را در هر جلسه پریارتر نموده، نگرش مثبت و واقع بینانه‌تری نسبت به آنان را در آزمودنی‌ها شکل می‌دهد.

به طور کلی، بررسی حاضر نشان داد که این برنامه طی هشت جلسه توانسته است تا اندازه‌ای بر نگرش دانش آموزان تأثیر بگذارد. نسبت دادن ویژگیهای مثبت بیشتر به دانش آموزان استثنایی نشان می‌دهد که دانش آموزان عادی پس از شناخت و آشنایی با این گروه آنها را مثبت‌تر ارزیابی می‌کنند. در گفتگوی جلسه پایانی، دانش آموزان باور داشتند که دانش آموزان استثنایی را بیشتر شناخته‌اند و احساس بهتری نسبت به آنها پیدا کرده و بهتر می‌توانند خود را با یک دانش آموز استثنایی سازگار کنند تا او نیز در کنار آنها احساس راحتی کند و بتواند تحصیل نماید. به طور کلی به نظر می‌رسد این انتظار که نگرش دانش آموزان عادی نسبت به دانش آموزان استثنایی تا آنجا تغییر کند که این گروه را بهترین دوست خودشان بدانند یا اسرار خود را به آنها بگویند، در این زمان کوتاه (دوهفته) چشم‌اندازی فراتر از توان آنها باشد.

برای پژوهشهای آینده پیشنهاد می‌شود که برنامه آموزشی "پی. ال. یو." در مدارس یکپارچه سازی شده اجرا شده و تأثیر آن مورد بررسی قرار گیرد. اجرای کل برنامه در پایه‌های تحصیلی گوناگون - آنچنانکه در اصل برنامه پیش بینی شده است می‌تواند تأثیر برنامه یاد شده را بر نگرش دانش آموزان عادی ژرف‌تر و پایدارتر نماید.

سپاسگزاری

با سپاس از سازمان آموزش و پژوهش استثنایی استان تهران به خاطر پشتیبانی مالی از این پژوهش.

- Acton, H. M., & Zarbatany, L. (1988). Interaction and performance within cooperative groups. *American Journal of Mental Retardation*, 93, 16-23.
- Comer, R. J., & Piliavin, J. A. (1972). The effects of physical deviance upon face to face interaction: the other side. *Journal of Personality and Social Psychology*, 23, 33-39.
- Donaldson, J. (1980). Changing attitudes toward handicapped persons. A review and analysis of research. *Exceptional Children*, 46, 504-514.
- Donaldson, R. M., Helmstetter, E., Donaldson, J., & West, R. (1994). Influencing high school students' attitude toward and interactions with peers with disabilities. *Social Education*, 58, 233-237.
- Esposito, B. C., & Peach, W. J. (1983). Changing attitudes of preschool children toward handicapped persons. *Exceptional Children*, 49, 361-63.
- Fenrick, N. J., & Peterson, T. K. (1984). Developing positive changes in attitude towards moderately/severely handicapped students through a peer tutoring program. *Education and Training of the Mentally Retarded*, 19, 83-90.
- Garrett, M. K., & Crump, W. D. (1980). Peer acceptance, teacher preference and self-appraisal of social status among learning disabled students. *Learning Disability Quarterly*, 3, 42-47.
- Gash, H., & Coffey, D. (1995). Influences on attitude towards children with mental handicapped. *European Journal of Special Needs Education*, 10, 1-16.
- Gash, H. (1996). Changing attitude towards children with special needs. *European Journal of Special Needs Education*, 11, 286-292.
- Jones, R. L. (1984). *Attitude and attitude change in special education: theory and practice*. Reston: Council for Exceptional Children.
- McConkey, R., McCormack, B., & Naughton, M. (1983). Changing young people's perceptions of mentally handicapped adults. *American Journal of Mental Deficiency*, 27, 279-290.
- Rynders, J. E., Johnson, R. T., & Johnson, D. W. (1980). Producing positive interaction among Down's syndrome and nonhandicapped teenagers through cooperative goal structuring. *American Journal of Mental Deficiency*, 85, 268-273.
- Siperstein, G. N., & Bak, J. J. (1985). Effects of social behavior on children's attitudes toward their mildly and moderately mentally retarded peers. *American Journal of Mental Deficiency*, 90, 319-327.
- Siperstein, G. N., et al (1988). Relationship between children's attitude toward and their social acceptance of mentally retarded peers. *American Journal of Mental Retardation*, 93, 24-27.
- Westerwelt, V. D., & McKinney, J. D. (1980). Effects of a film on nonhandicapped children's attitudes toward handicapped children. *Exceptional Children*, 46, 50-57.